

راهنمای مفاهیم اقتصادی

جلد دوم - مفاهیم کاربردی

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
مرکز پژوهشی آموزشی کوثر

سرشناسه:

قائم‌نیا، علی اصغر، ۱۳۶۶ -

عنوان و نام پدیدآور:

راهنمای مفاهیم اقتصادی / گردآورنده و مجری علی اصغر قائم‌نیا، سیداحسان خاندوزی؛ ناظر علمی عادل پیغامی؛ ویراستار زهرا صبوچی؛ به سفارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

مشخصات نشر:

تهران: مرکز پژوهشی آموزشی کوثر، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری:

ج ۲.

شابک:

دوره: ۸-۹۲۲۲۹-۶۰۰-۹۷۸؛ ۸-۹۲۲۲۶-۶۲۲-۹۷۸؛ ج ۱: ۹-۹۲۲۲۶-۶۲۲-۹۷۸؛ ج ۲: ۸-۹۲۲۲۶-۶۲۲-۹۷۸.

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

مندرجات:

ج ۱. مفاهیم پایه. - ج ۲. مفاهیم کاربردی.

موضوع:

اقتصاد -- ایران

موضوع:

Economics -- Iran

شناسه افزوده:

خاندوزی، سیداحسان، ۱۳۵۹ -

شناسه افزوده:

پیغامی، عادل، ۱۳۵۲ -

شناسه افزوده:

ایران. مجلس شورای اسلامی. مرکز پژوهشها

شناسه افزوده:

مرکز پژوهشی آموزشی کوثر

رده بندی کنگره:

HC۴۷۵/ق۲،۲۱۰۸

رده بندی دیویی:

۳۳۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۶۶۱۵۱

عنوان کتاب:

راهنمای مفاهیم اقتصادی، مفاهیم کاربردی

به سفارش:

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

ناظر علمی:

دکتر عادل پیغامی

گردآورنده و مجری:

علی اصغر قائم‌نیا و سید احسان خاندوزی

ناظر فنی چاپ و تولید:

علی خسروی راد

ناشر:

مرکز پژوهشی آموزشی کوثر

ویراستار:

زهرا صبوچی

صفحه‌آرایی و طراحی جلد:

دانیال فرخ

نوبت چاپ:

چاپ اول

شمارگان:

۱۰۰ نسخه

شابک:

۹۷۸-۶۲۲-۹۹۲۲۶-۹۰۰

شابک دوره:

۹۷۸-۶۰۰-۹۲۲۲۹-۸۰۰

قیمت:

۹۰,۰۰۰ تومان

تلفن مرکز پخش:

۰۲۱-۸۸۹۶۸۵۰۷

پایگاه اینترنتی:

www.Kosarut.ir

پست الکترونیکی:

Info@Kosarut.ir

فهرست اجمالی:

آمایش سرزمین	۲۹
ارز	۵۹
استراتژی توسعه صنعتی	۸۱
اقتصاد سیاسی	۱۰۷
اقتصاد پنهان	۱۲۷
انتخاب عمومی	۱۵۳
بانک	۱۷۵
بودجه ریزی	۱۹۷
بکاری	۲۱۹
بیماری هلندی	۲۴۳
پول و سیاست پولی	۲۵۷
تعاون	۳۰۷
تنظیم ترافیک	۳۳۳
تورم	۳۶۳
توسعه	۳۸۱
خصوصی سازی	۴۰۷
رشد و چرخه های تجاری	۴۴۷
سرمایه گذاری	۴۶۹
سیاست های تجاری و بازرگانی	۵۰۱
فقر و توزیع درآمد	۵۳۵
مالیات و یارانه	۵۷۹
نوآوری	۶۱۷
مهدی حسام	
فرهاد خان میرزائی	
سجاد عبدی	
علی اکبر ناسخیان	
احمد بهاروندی	
مرتضی غضنفرزاد	
احمد بهاروندی	
مرتضی مصطفوی	
سید روح اله احمدی حاجی آبادی	
علی اصغر قائمی نیا	
سید جمال الدین محسنی زنوزی	
مجید کریمی ریزی	
سید احسان خاندوزی	
محمد جواد بربری	
حمید پاداش	
دکتر حسین درودیان	
علم اکبر محمدی	
نسین درودیان	
حسن ترکلیان	
علی اکبر ناسخیان	
سید جمال الدین محسنی زنوزی	
زهرا ابوالحسن	

حوزه‌ی علم و اندیشه در ایران معاصر همواره با چالش‌های متعددی مواجه بوده است. آگاهی و اشعار نسبت به وضعیت ناهنجار علمی کشور در دوره‌ی معاصر تا حدی عمومی شده است که می‌توان گفت به طور کلی اکثر اندیشمندان کشورمان بر روی این مهم اجماع کرده‌اند. این در حالی است که علم و اندیشه در ایران همواره از منزلت والایی برخوردار بوده و اساساً از ایران به عنوان مهد علم و دانایی یاد شده است. مسأله اینجاست که ظاهراً در دوره‌ی معاصر نیز حوزه‌ی علم و اندیشه همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، دست‌اندرکاران و اندیشمندان کشور بوده است.

بی‌شک مصادیق و ادعاهای زیادی برای مسأله‌ی مذکور قابل شمارش است، اما یقیناً یکی از مهم‌ترین مصادیق این است که در ایران معاصر فرآیند اندیشه‌ورزی مخصوصاً در حوزه‌ی عمومی و اجتماعی، کاملاً غیرانباشتی و غیرتاریخی است. به نظر می‌رسد در تمدن‌های بشری از تمدن یونان باستان تا تمدن اسلامی و تمدن غربی همواره روال بر این قرار برده است که اندیشمندانی که از پی می‌آیند بر دوش اندیشمندان قبلی سوار و انبار تحریکات گذشتگان و متقدمان همواره حمایل دوش اندیشمندان متأخر بوده است. به عبارت دیگر روندی مشخص در سیر تطور اندیشه در هر تمدنی وجود داشته است. در اینجا ممکن است منتقدان نسبت به ثبات مسائل فکری اندیشمندان در طول تاریخ ایران گرفته تا قرن بیستم اذعان نمایند. اما اذعان به این گزاره مبطل بیان فوق نیست. به عبارت دیگر اگر سؤال‌هایی که برای متقدمین حائز اهمیت بوده است به نحوی نظام‌مندی برای متأخرین نیز بازتولید شده است، اما در عرصه‌ی پاسخ‌دهی همواره روندی توأم با پیشرفت در دایره‌ی تمدنی خاصی قابل بازشناسی است. به دیگر بیان در هر تمدنی وضعیت فکری دوران به تناوب طول عمر آن تمدن دارای روندی تکاملی و تطوری بوده است. اما این مهم در ایران معاصر به تمامی مفقود ناپیدا است، به طوری که با مطالعه‌ی آثار اندیشمندان علوم انسانی کشورمان این سؤال در ذهن خواننده نقش می‌بندد که آیا اساساً نسبت این مطالعه یا پژوهش با پژوهش‌هایی که در طول دوره‌ی معاصر در این مرز و بوم صورت گرفته است چیست؟ عمق مسأله وقتی

به طور کامل درک می شود که نسبت به این موضوع آگاه شویم که گاهی اوقات حتی سایر پژوهش های یک اندیشمند در ضمن کارهای آتی وی یکسره مورد بی اعتنایی واقع می شود و چرایی گسست در این فرآیند به خوبی تبیین نمی گردد.

بنابراین به صورت طبیعی این سؤال در ذهن نقش انسان می بندد که منشأ این پارادوکس تاریخی چیست؟ چرا در کشوری با این پیشینه ی ارج نهی به علم و اندیشه از یک سو و اهتمام به گسترش آن در دوره ی معاصر از سوی دیگر، وضعیت تفکر باید این گونه باشد؟ چرا در ایران معاصر هیچ فرآیند ممتدی از اندیشه پردازی که خود را در قالب حلقاتی از اندیشمندان در دوره های مختلف نمایان می سازد به چشم نمی خورد؟ اما صرف نظر از ریشه شناسی بنیادین این مسأله ی خطیر که فی الواقع از عهده ی ایران رسته خارج است، علل مختلفی از سوی متفکران معاصر میهن مان در این باب مطرح شده است. یکی از مهم ترین دغدغه ها در سطح علوم انسانی در ایران معاصر، مارکس این بوده است که مفاهیم بنیادی در حوزه های مختلف علمی چگونه شکل گرفته اند؟ از چه مفاد محتوایی برخوردار هستند. به عبارت دیگر فقر محتوایی در خصوص مفاهیم بنیادین رشته های مختلف علوم انسانی در بین حتی منسوبین آن رشته به شدت به چشم می خورد. در واقع این گونه به نظر می رسد که غفلت از حاق مفاهیم رشته های مختلف علوم انسانی در ایران امروزی یکی از علل معضله ی اصلی شناسایی شده است. از این منظر مفاهیم اصلی هر رشته ی علمی و ارتباط شان با هم، با مبانی تمدن جدید و...، تار و پود اندیشگی آن رشته هستند که وقتی مورد بی مهری واقع می شوند، فرآیند و نتایج اندیشه پردازی ها در آن رشته به شدت مغشوش و آشفته از آب درمی آید. اما راه حل چیست؟ ایده ی کتاب حاضر در پانویس سیاهه ی این ایده ها شکل گرفته است تا بتواند سهمی در حل معضله ی علمی ایران معاصر داشته باشد. در ادامه به کلیاتی از نحوه ی شرح و بسط این ایده ی ابتدائی پرداخته شده و شمای کلی کتاب معرفی می گردد.

در نسبت با مسأله شناسی عنوان شده در سطور قبلی لازم به ذکر است که تقریباً در اکثر رشته های علوم انسانی در ایران معاصر نوعی آشفتگی مفرط حکم فرما است. اما در این میان رشته ی اقتصاد به علل مختلف از جمله وسعت موضوعی - که از این جهت طیف های مختلفی از اندیشمندان و دانشجویان تا سیاست گذاران و مدیران امور اجرایی با آن رشته به طور مستقیم و غیرمستقیم در تعامل هستند -، گرایش به

کمی‌گرایی و صورت‌گرایی در جریان رسمی این رشته و...، بیش از سایر رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی با این مسأله درگیر است. امروزه می‌توان این‌گونه حکم نمود که از میان کلیه‌ی افرادی که به نحوی با مبانی و مفاهیم اقتصادی سروکار دارند از سیاست‌گذاران و دانشجویان و اساتید و... تقریباً کسر مهمی از ایشان مفاد ابتدائی و اولیه‌ی مفاهیم اصلی مورد استعمال را به خوبی نمی‌شناسند و یا با تورش بزرگی به استفاده از این مفاهیم مبادرت می‌ورزند. در جریان رسمی آموزش اقتصاد در ایران عملاً امکانی برای ارائه‌ی بایسته‌ی عده‌ی زیادی از مفاهیم اصلی اقتصاد وجود ندارد. در موارد معدودی که به آموزش مفاهیم مبادرت می‌شود، اهداف آموزشی به سبب نبودن محقق نمی‌شود. اگرچه در غرب نیز این مسأله بارز است اما ایشان با ابدان حرمت‌هایی با نام راهنما (هندبوک) تا حدی توانسته‌اند این معضل را چاره کنند. بدین ترتیب، که در موضوعات مختلفی چون روش‌شناسی، توسعه، بخش عمومی و... مفاهیم را فهرست کرده و سپس به معرفی اجمالی آن‌ها می‌پردازند. به عبارت دیگر این‌گونه نباشته می‌شود که ظهور هندبوک‌ها به مثابه سببی از مفاهیم تخصصی یک حوزه خاص علمی می‌تواند تا حدی نارسایی آموزش رسمی را در زمینه تعمیق مفاهیم علمی و بنیادی جبران نماید.

کتاب حاضر در ابتدا با محوریت پر کردن این خلأ - در حد توان دست‌اندرکارانش - از سوی دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهشی آموزشی کوثر در دستور کار قرار گرفت. اما پس از مشورت با دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهشی شورای مجلس شورای اسلامی که به عنوان حامی این پروژه ایفای نقش می‌نمود، مقرر گردید حیث صرفاً علمی این کار با حیثیتی جایگزین شود که بر اساس آن این کتاب بتواند مفید فایده برای طیف‌های آکادمیک و مراکز و مراجع سیاست‌گذار باشد. از این منظر کتاب حاضر در عین حالی که به مفاهیم صرفاً نظری - که البته برای هر نوع سیاست‌گذاری نیز مفاهیم مبنایی هستند - چشم دوخته است، به تعدادی از مفاهیم در عرصه‌ی تصمیم‌سازی نیز نظر افکنده است. براین مبنا در مرحله‌ی اول مفاهیم نظری و کاربردی انتخاب و از آن میان بر اساس محدودیت‌های اجرایی و هم‌چنین اولویت‌بندی از نظر اهمیت و...، مفاهیمی دست‌چین شده - بدین ترتیب ۱۳ مفهوم اصلی در حوزه‌ی نظری و پایه و ۲۲ مفهوم در حوزه‌ی کاربردی انتخاب گردید - و برای معرفی به متخصصان که عمدتاً از دانشجویان دوره‌های تحصیلات

تکمیلی و اساتید اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های تهران بودند و گذار شدند. لازم به ذکر است یکی از نکاتی که از سوی دست‌اندرکاران این مطالعه از همان ابتدا در دستور کار قرار بود، توجه به حیث تاریخی و تطوری مفاهیم در کنار توجه به حیث تحلیلی آن‌ها بوده است. امری که در واقع در سنت علوم انسانی ایران در دوره‌ی معاصر بالاعم و در رشته‌ی اقتصاد بالاخص همواره مورد غفلت واقع شده است. هم‌چنین توجه به رویکردهای دگراندیش و مخصوصاً رویکرد اقتصاد اسلامی نسبت به مفاهیم موردنظر - مورد تأکید در مفاهیم پایه-، توجه به گستره‌ی کاربردی مفاهیم مورد نظر - مورد تأکید در مفاهیم کاربردی- و... نیز در طول این کار در رلوحه‌ی اهداف بوده است.

یکی از مهم‌ترین مزیت‌های این کتاب این است که با راهنمایی و نظارت آقای دکتر عادل بیگامی از اعضای هیئت علمی دانشکده-ی معارف اسلامی و اقتصاد به سرانجام رسانیده است. ایشان سعی کردند استانداردهای لازم و علمی مورد نیاز از همان ابتدای کار در مرحله‌ی اجرای این پروژه قرار گیرد. هم‌چنین علاوه بر این مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی را بر روی این پروژه اجرایی کرد تا نظر به اهمیت و نو بودن این کار، استانداردهای لازم در جریان انجام کار به نحو احسن حاصل شود. مضافاً اینکه همه‌ی افرادی که به نحوی در این پروژه همیاری نموده‌اند از بهترین‌های حوزه‌ی اقتصاد در سطح تحصیلات تکمیلی هستند و نام جملگی ایشان در آینده‌ی این رشته در کشور به چشم‌انداز خواهد شد. بدین ترتیب می‌توان ادعا نمود که این کتاب در حوزه‌ای که به آن ورود کرده است علاوه بر حق تقدم و نو بودن از جمله‌ی معدود پژوهش‌ها و مطالعات علمی است که در سالیان اخیر در حوزه‌ی اقتصاد منتشر می‌شود.

در پایان لازم است از تمامی کسانی که به نحوی در تحقق این مهم نقشی داشته‌اند تقدیر و تشکر به عمل آید. اما ذکر برخی از اسامی با توجه به برجستگی سهم ایشان ضروری است. دکتر پورسید به‌عنوان معاونت پژوهشی وقت و دکتر سیدنورانی به‌عنوان مدیر دفتر اقتصادی وقت مرکز پژوهش‌های مجلس حمایت‌های خود را لحظه‌ای دریغ نکرده‌اند که شایسته تقدیر هستند. دکتر عادل بیگامی نظارت علمی این کار را با وجود تنوع عناوین و پراکندگی فرایند تکمیل بدون ذره‌ای کاستی انجام دادند که امیدواریم خداوند توفیقات ایشان را روزافزون نماید.

دکتر سید احسان خاندوزی به عنوان مدیر دفتر اقتصادی وقت مرکز پژوهش‌ها هم در فرایند نظارت علمی و هم فرایند اجرایی نقشی بسزا داشتند و اگر بگوییم بدون بذل توجه ایشان کار به سرانجام نمی‌رسید، سخنی به گزاف نگفته‌ایم و امیدواریم نزد خداوند مأجور باشند. دکتر علی شمسی‌پور مدیر محترم وقت مرکز پژوهشی آموزشی کوثر و جناب آقای مهدی رضانی مدیریت داخلی وقت مجموعه مذکور، اهتمام شایسته تقدیری در فرایند تکمیل کتاب داشته‌اند. همچنین آقایان دکتر علی اصغر قائمی‌نیا، دکتر سید سعید موسوی و دکتر علی سلیمیان به عنوان اعضای گروه مطالعات اقتصادی مرکز پژوهشی آموزشی کوثر نه تنها در تکمیل برخی مقالات نقش آفرین بوده‌اند، بلکه خط مقدم پیشرفت و تکمیل کتاب را تشکیل دادند که آرزوی خیر و تحقیقات روزافزون برایشان مسألت داریم. در نهایت از خانم زهرا صبوخی که ویراستاری متن را بر عهده گرفتند و از آقایان محمد جواد عباسی و محمد حسین گلی‌کانی که صفحه‌بندی کتاب را انجام دادند، کمال تشکر را داریم.

عاشقان را د سر خود حکم نیست

هر چه فرمان و باشد آن کنند

* پیش چشم نم تراست از قطره‌ای

این حکایت‌ها که در طوفان کنند

و من الله التوفیق

دفتر اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس

گروه مطالعات اقتصادی مرکز پژوهشی آموزشی کوثر